

CORPUS SCRIPTORUM

TOMUS I

ЦЭНДИЙН БАТТУЛГА

МОНГОЛЫН РУНИ БИЧГИЙН БАГА
ДУРСГАЛУУД

Тэргүүн дэвтэр

УЛААНБААТАР

2005

УЛСЫН ХУУЛЬ
СЭНГЭЛ
* УЛСЫН ХУУЛЬ *
СЭНГЭЛ
* УЛСЫН ХУУЛЬ *
СЭНГЭЛ
* УЛСЫН ХУУЛЬ *

CORPUS SCRIPTORUM

TOMUS I

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ СУРГУУЛЬ
МОНГОЛ ХЭЛ СӨЁЛЫН СУРГУУЛЬ
ТҮРЭГ СУДЛАЛЫН ТӨВ

ЦЭНДИЙН БАТТУЛГА

**МОНГОЛЫН РУНИ БИЧГИЙН БАГА
ДУРСГАЛУУД**

Тэргүүн дэвтэр

Эрхилэн нийтлүүлсэн профессор Ц.Шагдарсүрэн

УЛААНБААТАР
2005

DDC
494.23
Б-33

ЦЭНДИЙН БАТТУЛГА

Монголын руни бичгийн бага дурсгалууд

Хэвлэлийн эхийг цахим бичүүрт бэлтгэсэн Ц. Баттулга

ADMON ХХК-ийн хэвлэх үйлдвэрт хэвлэв.

ISBN 99929-0-419-4

©2005, ЦЭНДИЙН БАТТУЛГА

CORPUS SCRIPTORUM цувралын тухайд

МУИС-ийн Монгол хэл, соёлын сургуулийн Түрэг судлалын төв (тэнхим) Монгол нутгаас олдсон эртний үсэг бичиг болоод монголчуудын хэрэглэж асан үсэг бичгийн хосгүй дурсгалуудын судалгааг нийтийн хүртээл болгох, ер үсэг бичгийн судлалыг хөхиүлэн дэмжих зорилгоор **CORPUS SCRIPTORUM** (Үсэг бичгийн чуулган) хэмээх цувралыг эрхилэн гаргаж байх болно.

МОНГОЛЫН РУНИ БИЧГИЙН БАГА ДУРСГАЛУУД номын тухайд

Монгол нутаг руни үсэг бичгээрээ нэн алдартай, тиймээс ч уг үсэг бичгийн дурсгалыг гадаад, дотоодын эрдэмтэд судлан шинжилж олон арван бүтээл туурвижээ. Тэдгээр судалгаа бүтээл Монголын руни бичгийн сонгодог дурсгалууд болох Билгэ хаан, Көлтигин, Туньюкук нарын зэрэг томоохон гэрэлт хөшөөний бичээсийг гол төлөв уншиж орчуулан судлахад чиглэгдэж байжээ.

Харин ганц хоёр буюу нэжгээд мөрөөс бүтэх “бага бичээс”-ийг тухайлан судалсан нь харьцангуй цөөн ажээ.

Ийм учраас “*Монголын руни бичгийн бага дурсгалууд*”-ыг гурван дэвтэр болгон хэвлэн нийтлэж судалгааны эргэлтэд оруулахыг зорьж буй билээ.

МОНГОЛЫН РУНИ БИЧГИЙН БАГА ДУРСГАЛУУД, Тэргүүн дэвтэр-т

-манай эрдэмтдийн туурвисан руни бичгийн холбогдолт ном зохиолд урьд өмнө хэвлэгдэж байгаагүй,

- судалгааны эргэлтэд орсон ч алдаа мадаг ихтэй,

- шинээр олдсон гэсэн үндсэн гурван шалгуурыг баримтлан энэ удаад руни бичгийн 12 бага дурсгал, бичээсийг сонгон орууллаа.

Тэдгээр 12 бичээс тус бүрийн эхийн сийрүүлэг, үсэг, үгийн галиг хийж зарим үгийн тайлбар, дурсгалд гарах үгийн толь хавсаргасан болно.

Хавсралтад цаашид нягтлан судлахад тус дэм болох үүднээс бичээс бүрийн дардасын болон эхийн гэрэл зургийг оруулав.

Бидний судалгааны ажилд алдаа эндэл, ташаа мадаг буй аваас шүүн үзэх мэргэд тольдон болгоож санал бодлоо харамгүй хайрлана уу.

Зохиогч

УДИРТГАЛ

1.1. МОНГОЛЫН РУНИ БИЧГИЙН СУДЛАЛЫН ТҮҮХЭН ТОЙМ

1. Монголын руни буюу Орхон-Енисейн бичгийн судлалын нэгдүгээр үе (1889-1910-аад он)
2. Монголын руни бичгийн судлалын хоёрдугаар үе (1950-1980-аад он)
3. Монголын руни бичгийн орчин үеийн судалгаа (1990-ээд оноос хойш)

Монгол орны нэгэн гайхамшиг нь эртний үсэг бичгийн дурсгал бөгөөд монгол нутгаас брахми, согд, руни, уйгур, хятан, зөрчин, монгол, нангиад, ланз, сири, араб, перс, төвд, самгарди, дөрвөлжин, тод, манж, соёмбо, вагиндра зэрэг олон зүйлийн үсэг бичгээрх гэрэлт хөшөө, хад чулууны бичиг дурсгал олныг үзэж болно.

Үсэг бичгийн хосгүй гайхамшигт тэдгээр сурвалжуудаас руни бичгийн дурсгал олдож илэрсэн тоо хэмжээ, бичээсийн утга агуулга, илэрхийлэх уран яруу өгүүлэмжээрээ онцгой ялгардаг.

Монголын руни бичгийн дурсгалыг анх хэн олж илрүүлсэн, хэрхэн уншиж судалсан талаар дотоод гадаадын эрдэмтдийн олон арван бүтээлд тодорхой тэмдэглэгдэж бичигдсээр иржээ.

Хэдийгээр тийм боловч Монголын руни бичгийн дурсгалын судалгааг гурван үе шатанд хуваан товч өгүүлье.

1. Монголын руни буюу Орхон-Енисейн бичгийн судлалын нэгдүгээр үе (1889-1910-аад он)

Анх 1889 онд Николай Михайлович Ядринцев (1842-1894)-ийн удирдсан Оросын Газарзүйн Нийгэмлэгийн Дорнод Сибирийн салбарын шинжилгээний анги Монгол оронд ирж Орхон голын хөндийд хосгүй хөшөө дурсгал буйг үзэж дэлхий дахинд мэдээлжээ¹.

1890 онд Москва хотод болсон Олон Улсын Археологийн VIII Хурлын үеэр Н.М.Ядринцев Монгол нутаг Орхоны хөндийгөөс эртний бичигт асар том, хөшөө дурсгал олсныг уг хуралд оролцсон Отто Доннер (Otto Donner, 1835-1909) , Р.Ашпелин (Johan Reinhold Aspelin, 1842-1915) нар анх сонсож улмаар түүнийг судлан шинжлэх их эрмэлзэл өвөрлөн буцаж Фин-Угорын нийгэмлэгээс А.Хейкел (Axel Olai Heikel, 1851-1924)-ээр удирдуулсан шинжилгээний ангийг 1890 онд Монгол оронд илгээсэн байна.

Археологич Р.Ашпелин нь 1888 онд Минусинскийн музейд буй Енисейн бичээсийн дурсгалын хуулбар авч судлахаар ажилласан нэгэн байсан билээ. Тэрээр Монгол оронд ирж улмаар 1890 оны 8-р сарын 16-наас Келтигин, Билгэ хаанд зориулан босгосон гэрэлт хөшөөний бичээсийн хэв дардас, хуулбар авсан гэдэг.

А.Хейкел асар холын замыг туулж олон гайхамшигт дурсгал үзсээр Иркутск, Томскоор өртөөлж 1891 оны 6 дугаар сард Хелсинкт буцаж хүрсэн байна. А.Хейкелийн удирдсан эл шинжилгээний ангийн ажлын үр дүнд Келтигин, Билгэ хааны гэрэлт хөшөөний бичээсийн хуулбар болон бусад дурсгалын гэрэл зургийг багтаасан цомог ном хэвлэгдэн гарчээ².

¹ Н.М.Ядринцев, Предварительный отчет об исследованиях по р.Толе, Орхону и в Южном Хангае, -Сборник трудов Орхонской экспедиции I, Санкт-Петербург, 1892, стр.27-40; Н.М.Ядринцев, Отчет экспедиции на Орхон, совершенной в 1889 г. Поручению Восточно-Сибирского Отд. Географического Общества, -Сборник трудов Орхонской экспедиции I, Санкт-Петербург, 1892; Н.М.Ядринцев, Отчет и дневник о путешествии по Орхону и в Южный Хангай в 1891 году, - Сборник трудов Орхонской экспедиции V, Санкт-Петербург, 1901, стр.1-54.

² A.Heikel, Inscriptions de L'Orkhon recueillies par l'expédition finnoise 1890, et publiées par la Société Finno-Ougrienne, Helsingfors, 1892.